

Maga a szerző mondja egyébként *Élő pasztell* című versében, hogy „A világot szí-
néből magyarázom”, a pillanatnyi hangulatok azonban nagyon sokszor néhány szóba
fogott mély gondolatokat tartalmaznak.

Végül is: milyenek Horváth Imre újabb versei? A Janus-arcú órák szerzője
egyik arcával a jelenben él és a múltra emlékezik, ironizál, játszik, csendben és
zajosan, dolgozik és pihen, megfigyel és töpreng, éli az életet — ilyennek ismertük
meg korábbi írásai alapján is —, másik arcával azonban már a jövőt fürkészi, félve-
kétkedve, a jelen talaján állva.

*Elérkeztem a 63 évhez,
de 36 vagyok, akárki kérdez*

(Tótágas)

Az élet elmúlásának gondolata, a róla írt versek hoztak újat Horváth Imre költé-
szetébe. (*Kriterion, Bukarest, 1971.*)

CS. FARKAS ISTVÁN

PRÓZA

CZINE MIHÁLY: SZABÓ PÁL ALKOTÁSAI ÉS VALLOMÁSAI TÜKRÉBEN

Az „Arcok és vallomások” sorozatban nehezen lehet feladatot jobban megoldani,
mint Czine Mihály tette. Sorai és a Szabó Páltól vett dőlt betűs idézetek az első
oldalaktól harmonikusan ötvöződnek, egymásba folynak és egymásból folytatódnak.
Czine tisztelettel és szerénységgel alkalmazkodik Szabó Pál stílusához, nyelvéhez,
hangulatban egyé lesz vele. Mégsem téveszti szerepét. Szépen és pontosan vezeti
az olvasót Szabó Pál világában, s ezzel betölti a sorozat kívánalmát, nem a művek
elemzését, hanem az író önvallomások arcképét adja.

Szabó Pál legtöbb regényhőséből — valamilyen, az első pillanatban megmagya-
rázhatatlan — otthonosság árad. Magabiztosan mozognak világukban, mert évszázá-
dok óta mindennap ugyanott ugyanazt teszik. Szabó Pált olvasva lehetetlen nem
érezni a bihari ember életének végtelen folytonosságát. Maga az író mondta el a
Szülőföldem Biharországban, hogy a háromezer esztendeje ott élt bronzkori embert
is vér szerinti ősenek vallja. Ki vitathatná, hogy valóban nem így van? Feljegyzé-
sek bizonyítják, hogy sem a tatár, sem a török, bár a kipusztulás határáig megrit-
kította, nem ölte ki a honfoglalás óta Ugrán élő magyarokat. Vajon miért lett volna
törvénytörő, hogy a honfoglalók kardélre hányják avar és szláv elődeiket, s ne
telepedjenek inkább békésen családi tűzhelyeikhez, mint ahogy azok tehetők a kel-
tákkal és még előbb ismeretlen nevű és nyelvű népekkel. Az írónak ezek a gyökerek
adták a támaszt, a mély történelmi tudatot és erőt, hogy népét és faluját örökér-
nyűen beleírja a magyar irodalomba. Biharugra a jövő századokban példázni fogja
azt a paraszti világot, amely talán ezer esztendeje alakította ki fő törvényeit, és
épp Szabó Pál korában érte el virágkorát. „Él, lélegzik benne a régi falu minden
emberi típusa; parasztlak, urak, férfiak, nők, öregek, fiatalok; szokások, hiedelmek,
munkafolyamatok; névnapok, lakodalmak, keresztelők, bíróválasztások; templomok,
vasárnapok, kocsmák, imádságok, nóták; mozdulatok, vágyak, könnyek, ténférgések;
a felmázolt föld szaga, a befüggönyözött tisztaszobák csendje, a mécses lobogása, a
reggeli harmatok; a magyar falu a történelmi nagy változás előtti utolsó pillanat-
ban” — írja Czine. Ez a falu nem változik, nem alakul át mássá, mert írásban vál-
toztathatatlanul ránk maradt, történelemmé vált. Azonban mégsem állókép a Szabó
Pál-i falu. Nemcsak belső mozgalmassága miatt. Lehet, hogy egy-egy regényben
keveset megy előre az idő, múlását csak a napi munka és a paraszti élet rendjének

évszázadok óta pontosan következő eseményei mutatják, de a regények és elbeszélések egymásutániségában az író együtt halad a történelemmel. Az *Anyaföld* még arról is szól, amit a nagyapa mesélt. Az *Emberek*, a *Politika*, a *Talpalatnyi föld* a legény, majd a megemberesedett Szabó Pál világa. Az *Isten malmi* már a nagy társadalmi változásokról tudósít. És megérte Szabó Pál, hogy szülőföldje villanyt kapott, a majorok népe orvost és óvónőt. Negyven év alatt megörökítette a magyar falu háromnegyed évszázadának ezer esztendővel felérő változásait.

Czine Mihály könyve előbb mégsem a faluba, hanem a felnevelő tájba, Biharországba visz. Csodálatos világ volt a régi Bihar megye! Mint egy mesebeli birodalom! Folyók, havasok, síkok, rengeteg erdők, bányák, városok és a központban Várad, akár egy kisebb világáros, sokféle színnel és lehetőséggel. Talán nincs táj, mely annyi író adott volna egyetlen évszázad alatt, mint Bihar. Arany Jánossal az élen minden rendűt, Sinka Istvánnal, Erdélyi Józseffel és másokkal a sárréti Nagy Imréig és Barsi Dénesig. Szabó Pál természetes módon nő ki ebből az írótremtő világból. A szülőföldjükhöz ezernyi szállal kötődő írónak legszebb feladat a család, a gyermekkor, a szülőhely, az indulás bemutatása. Czine Mihály bőven él a lehetőséggel. Sikertelen elődök, apa és nagyapa elégtelen életének emléke felhózi Szabó Pál gyermekkorát. Más az indulás. Az önálló életbe a „legények vagyunk — álljuk az időt” lendületével lép az ifjú. Szorongással gondolunk arra a csodára, hogy Galícia mezein és az Isonzó mellett százezernyi golyó elkerülte, s vajon hány leendő Szabó Pál pusztult el értelmetlen halállal. Láthatatlan erők adják kezébe a tollat, akár ez idő tájt közel s távol nemzedéktársainak, hogy néhány esztendőn belül valóságos reformkori pezsgést idézzenek elő a magyar irodalomban. És Szabó Pál — akinek nem állt módjában kulturális hagyományként gyermekkortól magába szívni a mások helyett szólás „mesterségét” — egyszerűen regényt ír, lapot szerkeszt, pártot alapít. Évszázados gondok nyomják a vállát. Nemcsak Ugráé, sok más élni akaró falué és városé is. De hamarosan jelentkeznek a nehézségek és a buktatók. Az írói pálya egy időre megtörni látszik. Vele együtt torpan Czine könyvének nagy lendülete is. Kelet Népe, Szabad Szó, Kisgazdapárt, Nemzeti Parasztpárt — Szabó Pál életének állomásai, fel-felvillannak, de majdnem csak tárgyilagos eseményjelzőként a nagy „kavargás”-ban. „Nem mindig tudott ebből a kavargásból kiemelkedni, nem mindig tudott föléje nőni, de mindig azt képviselte, emberként, politikusként és íróként is” — jellemzi ezeket az éveket Czine Mihály. A történettudomány még adós a magyarázattal, vajon a magyar parasztpártok — ellentétben más kelet-európai parasztpártokkal — miért nem gyökeresedtek meg igazán, miért voltak rövid életűek. Szabó Pál személyes sorsa szorosan összefonódik ezzel a kérdéssel. Amikor több éves irodalmi és politikai hadakozásba belefáradva, sok tapasztalattal öregbülve 1941-ben visszavonul Biharugrára, és megírja élete fő művét, a *Talpalatnyi földet*, ismét az ifjúkor „legények vagyunk” jó érzéséhez hangolódik Czine írása is. S így kíséri tovább hősét, a „szépség és szerelem” íróját mindig a legmaradandóbb értékekre figyelve a „gyöttrő öregség”-ig és amíg „minden kör bezárul”. Az érzelmi azonosulásból egy lapnyit, egy sornyt sem enged. Elfogulatlan szeretet vezet Czine Mihály tollát, aki itt nem irodalomkritikus, nem is irodalomtörténész, hanem az író hűséges társa, bizalmas krónikása. Nem tartja feladatának, inkább az olvasóra bízva: vajon végül sikerült-e a nagy akaratú legénynek, Szabó Pálnak, aki több mint ötven esztendeje először próbálta meg, a lehetetlen dolog, száraz lábbal átkelni a Sebes-Körösön. De van szava, hogy az író erényeit a magyar irodalom folytonosságába állítva tárgyilagosan méltassa. Melléállítja osztályos társait. Megírja, mi újat, szépet és kedveset mondott a magyar parasztságról Szabó Pál. Az ugyanabból a népből valókat mennyire más színekkel rajzolta meg, mint Móricz Zsigmond, Veres Péter vagy Tamási Áron. A bensőséges tisztelet és szeretet a könyv és a sorozat műfaji kötöttségéből gyakran kilépésre kényszeríti, és esszévé nemesíti írását.

Czine Mihály könyve az élő és alkotó Szabó Pálról íródott. Mire elkészült, egyszer s mindenkorra lezárult az író életútja. Az epilógus, a temetés fájdalmas fényképdokumentumaival, utólag került a kézirat mellé.

Jókairól Mikszáth költött szomorúságos anekdotát, hogy láthatatlan temetési menetben az egész magyar történelemből és távoli, ismeretlen országokból hadseregnyi ember, hősei lépdelnek levett kalappal. Néhány esztendővel később Krúdy Gyula írta, hogy egy hatalmas, Pozsonytól Zempléniig terjedő vármegye minden rendűrangú polgára kíséri a mennybe Mikszáth koporsóját. Szabó Pál utolsó útja hagyományos falusi temetés volt. A sír körül ott állottak valóságban Juhos Marika és Zsíros Tóth Ferke nevezetes lakodalmának egykori résztvevői. De ha nem is ők, akkor fiaik, leányaik, unokáik. Húsban és vérben azok, akikről Piros Góz Jóskát, Páskujnét, Virág Ferencet, Jámbor Lajost, Katica-Kovácsot és a többieket mintázta Szabó Pál, akik az ő révén kerültek az irodalmi örökkévalóságba. (Czine Mihály írja, hogy 1968-ban, Ugrán jártakor, hányan magyarázták neki, hogy Pali bácsi kit, hol, hogyan irt meg regényeiben.) Ott állt a falu népe, a réti hajdúk, Pető, Hájó, Szappanos „ahogy lehet” módján megélt maradékai, Dózsa György bíhari katonáinak unokái. S ha a bibliából nem is a szerencsétlen sorsú Réthy Balázs tiszteletes olvasott, az ének a régi időkhöz hasonlóan zengett. Minden gyászon túl megrendítő volt, ahogy Szabó Pál temetkezett, ahogyan népe atyáihoz eltakarította.

Öt-hat esztendeje ütemesen vág rendet a halál a magyar művelődés nagy nemzedékében. Amilyen öröm kézben tartani olyan időálló könyvet, mint a Czine Mihályé, úgy esik gondolkodóba az olvasó az elmulasztott alkalmakon. Milyen méltóan lehetett volna ünnepelni születésnapokat és alkotói jubileumokat! Nemcsak az írószövetségben vagy kitérítések átnyújtásával, hanem az egész ország, az egész nép körében megköszönni az életműveket, mint ahogyan régen Jókai és Mikszáth megérthette. (*Szépirodalmi*, 1971.)

KÓSA LÁSZLÓ

BÁRDOS PÁL: NÉGYSZÁZ FORINT

Bárdos Pál mögött öt kötet áll, vegyes értékű művekkel. Legutóbbi regénye, a *Különös ismertetőjele a félelem*, már nemcsak ígéretnek bizonyult, okkal tekinthetjük emelkedő írói pályája szilárd pontjának. Persze még mindig sok irányba ágazó lehetőségekkel. Az előrelendülés és a visszaesés felé is. Ehhez a művéhez képest a most megjelent *Négyszáz forint* nem emelkedés, egészében nem is visszaesés. Kísérletezés. Az ilyenféle gyűjtemények nem végzetesek egy írói életműben. Hiszen még a nagy remekművek sem szoktak egymásra épülni. Bárdosnak ezt a könyvét egyébként sem lehet — lévén novellás kötet — előző művének mértékével mérni. A *Négyszáz forint*ban különböző művészi tájékozódású s más-más hatásokat felszippantani akaró novellakísérleteket találunk. Ebből következik, *hogy a kötetnek nincs egységes esztétikai arculata*. Ezt természetesnek találom. Bárdos mintegy bizonyítani akarja, hogy nem kötelezte el magát sem a novellairás magyar hagyományának, sem tiszavirág-életű modern divatjainak. E műfajnak sok „hangszerén” óhajt játszani. Változó sikerrel.

Itt vannak mindjárt azok az írásai, amelyekben egy filozófiai gondolat vagy ötlet novellisztikus megelevenítésére vállalkozik: *Az ajtó*, *Rövidzárlat* stb. Ezeknél még jellemzőbb darabjai a kötetnek — jöllehet az előző típustól nem különíthető el mereven — groteszk pamfletnovellái: *Fagypony alatt*, *Sci-Fi*, *Dr. Fux találmánya* stb. De megtalálható a hagyományos lélektani realizmus szellemében fogant novella is: a *Négyszáz forint*. Vagy a személyes hangvételű és vallomású: *Fidi*; a *Ne bántsd a fát* stb. Külön kell szólnunk Bárdos írói érdeklődéséről a kóros lelki jelenségek és magatartásmódok iránt: *Panaszoslevél*, *Dr. Fux tudathasadása*. S végül az is figyelemre méltó, hogy a leghagyományosabb realiztikus és anekdotikus témák és megközelítési módok is nyomon követhetők a kötetben: *Balhé a faterral*, *Mint a pára*, *Éjfélí beszélgetés*, *Könnýű kis kaland*, *Hány hét a világ*.